

Nový starý dobrý Hakl

10.11.2010 Host str. 69 Kritika
Petr Hrtánek

Jaká jsou pravidla směšného chování?

Většina próz Emila Hakla začíná dohromady skládat pomyslnou životopisnou mozaiku, jež nesouvisle sleduje osudy jednoho stárnoucího protagonisty s víceméně zřetelnými autobiografickými rysy. Zatím poslední položkou v jeho osobitém curriculum je novela Pravidla směšného chování, volně navazující několika motivy na některá předcházející Haklova díla, zvláště pak na oceňovanou a zfilmovanou knihu O rodičích a dětech z roku 2002. Pravidla se tematicky vracejí mimo jiné ke zvláštnímu vztahu mezi hrdinou a jeho otcem.

Pravidlo 1: vážné - směšné Bezejmenný protagonista Pravidel se ocitá na zásadní křižovatce (pokolikáté už?); tentokrát těsně po dosažení padesátky, tedy věku, kdy se od mužů jaksí přirozeně očekává, že jejich „směšné chování“ plynoucí z pokusů uniknout z profesní a vztahové pustiny bude kulminovat. V první části příhodně nazvané Jdi vejš! to tak zpočátku skutečně vypadá, neboť protagonista se společně se dvěma cool třicátníky vydává vstříc nebezpečnému dobrodružství. Jenomže jeho paraglidingová premiéra vůbec nevynívá jako okázale dramatický pokus něco si dokazovat, naopak autor na tohle adrenalinové třeštění nahlíží s nemalou dávkou despektu a (sebe)ironie. Samota letu pak otevírá příležitost ke vzdáleným vzpomínkám (vojenská služba, první erotické zkušenosti), v nichž se předkresluje hrdinův svérázný povahopis a v nichž je zároveň předurčeno jedno z témat následujících částí novely a vůbec Haklovy dosavadní tvorby: komplikovaný poměr k opačnému pohlaví.

Ve druhém oddíle Pravidel se však ukazuje, že citová problematika není vztažena jen k ženám, ale týká se také příbuzných, neboť se stáváme svědky otcovy těžké nemoci a smrti. Blízká zkušenost s posledními věcmi člověka se následně promítá i do závěrečné části, v níž se protagonista vydává na rybářskou výpravu do dunajské delty, aby vysypal popel z otcova těla do moře. Vypadá to, že putování se spálenými ostatky bližních je v současné české próze vůbec dosti oblíbeným motivem - připomeňme, že se objevuje například v Grandhotelu Jaroslava Rudiše nebo Mé nejmilejší knize Markéty Pilátové. A zrovna tento motiv může dobře ukázat, v čem je Hakl jiný - anabázi s urnou nevyužívá k návratu do minulosti a rozvíjení tématu kolektivní viny nebo hledání rodových kořenů, nýbrž se obrací zase k aktuálnímu bytí samotného hrdiny, pro něhož se otcovo poslední přání stává záminkou ke změně, k pohybu, k úniku zpoza klávesnice notebooku. Jednoduše - hrdina nehledá minulost, ale hledá sebe sama v přítomnosti. Navíc Hakl není sentimentální ani pateticky vážný, jeho literární alter ego si zachovává odstup chlapa, který už leccos zažil, a je proto raději věcný, pragmatický a místy i cynický, třebaže ne chladný a bezcitný (druhá věc je, že mu v tom vydatně pomáhají psychofarmaka a alkohol).

Hrdinova věčnost přerůstající místy ve skepsi se projevuje rovněž v milostných vztazích. Ty se ale v této knize zpřítomňují pouze zprostředkovaně, například v retrospektivách, vypravování postav nebo v esemeskovém ping-pongu mezi protagonistou a jeho bývalou milenkou. Právě tohle elektronické plácání ale považuji za nejslabší moment Haklovy knihy: nejde mi o formu, nýbrž o obsah přemoudřelých analýz od intelektuálky, která poněkud neuroticky „lítá“ (pro změnu) ve svém soukromí. A pokud už je přetřpím, měl bych ještě věřit, že hrdina jim vydrží věnovat energii a peníze dlouhodobě, protože dialog považuje za „mnohem víc sexy než šukačku“? Ale kdo ví, třeba je mobilní telefon zase jen rafinovanou obranou starého vlka, který se za půl své životní cesty už nechce nechat zvábit zjevně falešnými lákadly toulavých fen.

Pravidlo 2: obyčejné - podivné Pro styl Haklových knih je příznačné plastické ztvárnění fikční reality očima hlavního aktéra-vypravěče, který ve svých synestetických líčeních a postřezích rád hromadí neotřelá obrazná pojmenování. Zdá se mi ale, že v Pravidlech jsou některé výjevy podmalovány o něco temnějšími tóny než v předešlých knihách, jako by si padesátiletý protagonista čím dál více uvědomoval, že se jej nezadržitelně uplývání života, samota a smrt dotýkají mnohem intenzivněji. Například jedna z nemocničních scén upomíná (bezděčně?) na malířský žánr vanitas: „Podepírám mu pravici podivně lehkou lebku, z níž vpředu bláznivě trčí řídká peřej vlasů [...]. Dávám mu do úst brčko, držím sklenici. Sosá jako motýl.“ Tmavěji stínovány jsou také proměny zdánlivě banální každodennosti v boschovské scény divadla světa, které v bizarní upachtěnosti neodvratně spěje do „pekelného“ finále: „Občas kolem předuní tramvaj. Uvnitř visí na tyčích obrovští netopýři a podřimují. Sedí tam strašidelné bezbarvé opice, šťárají se v nose a dýchají na sklo.“ Nebo: „Dlažební kostky vyhlížejí jako

špalky hovězího. Žilnaté, lojovité. Ulice je plná neblahých znamení. Ubitý pes v popelnici, postřelení holubi. Proti nám jde muž s nádorem přes půl obličeje. Středem vozovky kulhá na zdřevěnělých nohách sjetá školačka. [...] V mezerách dláždění raší černá tráva.“ Na okraj připomeňme, že Haklova prozaická prvotina z roku 2001 nese titul Konec světa, ale zároveň dodejme, že knihy tohoto autora nevydávají svědectví o plíživém zániku prvoplánově a souvisle, ale jaksi mimoděk a kuse - také výše uvedené infernální výjevy jen občas problesknou na pozadí probíhající všednosti, v níž se třeba sem tam zajde s kamarády či otcem na procházku nebo na pivo.

Expresivní vizuální rozměr Haklovy knihy, v němž se obyčejné věci příležitostně proměňují v podivnosti všeho druhu, výborně podtrhují ilustrace Pavla Růta, které jsou soustředěny vždy na začátek každého oddílu. Způsob protagonistova vidění a prožívání skutečnosti je tak v grafické rovině demonstrován v jakémisi „němém comicsu“, v němž jednotlivé viněty zobrazují určitý motiv-detail, který se jako pars pro toto následně vztahuje k příslušné kapitole. Černo-šedo-bílé ilustrace se vyznačují nepravdivostí rámečků, dynamickou a zároveň ironicky „ledabylou“ linkou, psychedelickými křivkami záměrně nerespektujícími přirozenou perspektivu a středovou kompozici, karikaturní hypertrofií úst a očí, s níž jsou zobrazené postavy odkázány do groteskního panoptika. To se v textu zhmotňuje kupříkladu hned v úvodním mumraji, který provází protagonistovu paraglidingovou eskapádu.

Pravidlo 3: staré - nové Již nad předcházející Haklovou knihou Let čarodějnice (2008) jsem na stránkách Hosta zvažoval, zda by se - za předpokladu, že reálně existuje něco jako „ženská“ literatura - nedala próza jmenovaného autora charakterizovat analogicky jako literatura „mužská“. Tohle stereotypní spojení se mi ještě více vnucuje nad Pravidly, v nichž jsou ženské postavy vyloženě upozaděny. Zároveň ale netvrdím, že Haklova novela je snad nějaký společenský bedekr určený výhradně pro (starší) muže; jen si troufám odhadnout, že hrdinův samotářský a nekonvenční modus vivendi stejně jako způsob, jímž je prezentován, bude přeci jen bližší čtenářům než čtenářkám. V tom je podle mého názoru Hakl pořád svůj, stejně jako v umění střídat a rytmizovat historiky, popisy, postřehy, úvahy a dialogy, které dokazují spisovatelovu schopnost zachytit specifickou dikci autentických promluv. Výrazné konstanty Haklova rukopisu a absence radikálních stylových proměn však v sobě skrývají přinejmenším jedno nebezpečí - nemůže čtenář, který už zná předcházející Haklovy knihy, snadno podlehnout dojmu, že mu autor v jakési tvůrčí setrvačnosti vlastně nenabízí nic jiného než opět jen další civilní dobrodružství v podstatě identického hrdiny? A může být fakt, že text tuto setrvačnost sebereflexivně naznačuje nebo rovnou doznává, dostatečnou polehčující okolností? Domnívám se, že nikoliv, ale hned dodávám, že Hakl zjevně nemá potřebu ani být za každou cenu originální, ani se nám jakýmkoliv způsobem omlouvat a podbízet; je to zkrátka opět on, kdo tady určuje p(P)ravidla. A pokud na ně přistoupíme, možná s překvapením zjistíme, že Haklovy knihy jsou stejné ještě v jednom směru - dokážou přesvědčivě vystihovat a sdělovat leccos podstatného nejen o svém nonkonformním aktérovi, ale potažmo také o proměňujícím se světě, v němž žijeme my sami. Což je další schopnost, která v kontextu nové české prózy činí knihy Emila Hakla přinejmenším pozoruhodnými.

Foto popis| Emil Hakl Pravidla směšného chování, Argo, Praha 2010

O autorovi| Petr Hrtánek, Autor je bohemista a literární kritik, působí na **Ostravské univerzitě**.